

Częstochowa, 18.12.2023

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Dawida Jakimca pt. „Ewolucja systemu politycznego współczesnej Japonii”, napisana pod kierunkiem naukowym dra hab. Marka Delonga, s. 309.

I. Wybór tematyki

Japonia i Chiny od dawna przykuwały zainteresowanie mieszkańców Europy. Istotne było zwłaszcza oddziaływanie ich kultur, które stało się zauważalne w epoce Oświecenia. Nasiliło się ono w XIX wieku – głównie za sprawą postępu technicznego i związanych z tym możliwości podróży. W tym czasie szczególnie interesującą dla Europejczyków okazała się znajomość takich azjatyckich religii jak hinduizm, buddyzm, dżinizm, konfucjanizm, taoizm czy też szintoizm. Symptomy fascynacji nimi dało się zauważyć w twórczości wielu zachodnich myślicieli, których przedstawicieli można odnaleźć w literaturze i filozofii – przykładem mogą być Artur Schopenhauer i Fryderyk Nietzsche. Znaczącym wydarzeniem w tym obszarze, które de facto zapoczątkowało erę „ekspansji” kultury Dalekiego Wschodu na Zachód, była Konferencja Parlamentu Religii Świata, która odbyła się w 1893 roku w Chicago z okazji Światowej Wystawy Kolumbijskiej. Japoński buddyzm reprezentował na niej (wspomniany w pracy m.in. w przyp. 124 i 125 – s. 52) Daisetz Teitaro Suzuki.

Japonia jest krajem dla Polaków szczególnie interesującym, z którym w przeszłości wiązali nadzieje na pomoc w walce z caratem niektórzy nasi przywódcy, żeby chociażby przypomnieć działania podejmowane w tym względzie przez Józefa Piłsudskiego. Istotnym wydarzeniem okazała się wygrana Japonii z Rosją w wojnie 1904/1905 r., która doprowadziła do rewolucji w „ojczyźnie samodzielnia”. W czasie I wojny światowej Japonia, mimo swych wcześniejszych dobrych relacji z Niemcami – walczyła po stronie Entanty.

Podczas II wojny światowej sojusze tego kraju wyglądały inaczej – Japonia połączyła się z Państwami Osi, dopuszczając się zbrodni ludobójstwa na wielką skalę. Koniec działań wojennych, związany ze zrzuceniem przez USA 2 bomb atomowych: na Hiroszimę i Nagasaki (co było interpretowane przez znaczną część amerykańskiej opinii publicznej jako odwet za japoński atak na Pearl Harbor i liczne przestępstwa wojenne) rozpoczął okres rozliczeń z imperialną przeszłością Japonii.

Rozprawy sądowe, które miały wtedy miejsce – z udziałem Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu (na wzór norymberski) – unaocznily zarówno okrucieństwo armii japońskiej, jak również odwagę i poświęcenie dla kraju oraz cesarza szerokich mas Japończyków.

Trudno się zatem dziwić, że część „ludzi Zachodu” zaczęła interesować się ideologicznymi motywami takich zachowań. Przykładem ich może być Philip Kapleau, który jako amerykański prawnik i reporter brał udział zarówno w procesach norymberskich, jak również tokijskich; te ostatnie zainspirowały go do podjęcia studiów w japońskich klasztorach buddyźmu zen i rozpoczęcia propagowania „świtu religii Siddharthy Gautamy na Zachodzie”. Warto wspomnieć, że grupa wyznaniowa przez niego założona aktywna jest również obecnie w Polsce pod nazwą „Związek Buddystów Zen „Bodhidharma””.

Japonia stała się po II wojnie światowej interesującym przykładem przeistoczenia się państwa wcześniej autorytarnej (o ambicjach imperialnych) – w demokratyczne. Jednocześnie kraj ten przywdział szaty pokojowe, opowiadając się zdecydowanie za pacyfizmem. Japonii udało się ta metamorfoza w decydującej mierze dzięki pomocy Stanów Zjednoczonych, które w obliczu „zimnej wojny” zainteresowane były sojuszem z tym krajem. Proces jego umacniania przyspieszył znacząco konflikt koreański (1950 - 1953).

W dużej mierze dzięki współpracy z USA, Japonia uzyskała również stosunkowo szybko status potężnego mocarstwa gospodarczego. Przyczyniło się do tego m.in. oddziaływanie jednego z najbardziej popularnych kierunków w historii zarządzania – Total Quality Management (TQM) – przeznaczonego na potrzeby tego kraju, którego twórcą był Amerykanin William Edwards Deming. Koncepcja ta została w Japonii nazwana *kaizen* – „zmiana na lepsze”. W sensie kulturowym u jej podłoża leżała tradycyjna japońska filozofia życia, a zwłaszcza idea „codziennego wysiłku” na rzecz firmy. Osoby wyznające jej zasady pełne są poświęcenia dla przedsiębiorstwa i gotowości do działania dla jego dobra. W praktyce okazała się ona bardzo przydatna w realizacji koncepcji ekonomicznych firm japońskich.

Wspomniane wyżej powojenne zmiany, które zaowocowały gigantycznym rozwojem Japonii i osiągnięciem przez ten kraj statusu mocarstwa – związane były w bardzo dużej mierze z daleko posuniętą reorganizacją jej systemu politycznego. Ten złożony proces, który znalazł swe odzwierciedlenie w ocenianej pracy, zasługuje ze wszelkich miar na uwagę.

Praca Magistra Dawida Jakimca, poświęcona ewolucji systemu politycznego współczesnej Japonii, zajmuje się problematyką w polskiej politologii mało zbadaną, wypełniając lukę istniejącą w tym względzie w literaturze przedmiotu. Należy zaznaczyć, że Doktorant odszedł w swej dysertacji od konwencji koncentrowania się na wąsko pojętej polityce, decydując się na szeroki wachlarz działań eksploracyjnych, obejmujących rozmaite sfery funkcjonowania państwa i społeczeństwa badanego kraju.

II. Struktura pracy

Praca posiada zwartą, logiczną strukturę. Składa się ze Wstępu, 6 rozdziałów, Wniosków, Bibliografii oraz Wykazu tabel i rysunków.

W rozdziale pierwszym (Metodologia badań. Założenia i cele pracy), poświęconym metodologii, zaprezentowane zostały: metody badawcze, stan badań dotyczący tematyki pracy, rozważania dotyczące znaczenia podjętego tematu, hipotezy i problem badawczy, jak również narzędzia służące do ich weryfikacji.

W rozdziale drugim (Geneza i uwarunkowania kształtowania się systemu politycznego Japonii) przedstawione zostały historyczne, kulturowe, gospodarcze i międzynarodowe aspekty systemu politycznego Japonii.

Rozdział trzeci (Konsolidacja demokracji w Japonii – wymiar instytucjonalny) zawiera prezentację opisu zagadnień ważnych dla zrozumienia istoty podjętej przez Doktoranta tematyki. Należą do nich zwłaszcza: przeobrażenia systemu władzy w Japonii oraz roli cesarza, władze sądownicze i lokalne.

Rozdział czwarty (Japońska demokracja a modele systemów politycznych wybranych państw) poświęcony został prezentacji różnych form sprawowania rządów (tzn. prezydenckiemu, semiprezydenckiemu, kanclerskiemu i parlamentarno-komitetowemu).

Rozdział piąty (Systemy wyborcze – pojęcie, typologie i analiza. System wyborczy w Japonii – ewolucja i konsekwencje) przedstawia zasady wyboru władz (w sensie ogólnym), ze szczególnym uwzględnieniem tych, które ukształtowały się w Japonii.

Rozdział szósty (Kształtowanie się systemu partyjnego Japonii) zawiera omówienie istniejącego współcześnie w Japonii systemu partyjnego oraz roli, jaką pełni w nim Partia Liberalno-Demokratyczna.

III. Zalety pracy

Układ formalny pracy nie wzbudza moich zastrzeżeń. Tytuł rozprawy zgodny jest z jej treścią. Rozprawa posiada zwartą, logiczną strukturę.

Źródła informacji zostały dobrane i wykorzystane poprawnie. Język pracy jest zrozumiały, prezentacja materiału badawczego przejrzysta.

Autor dobrze opanował badaną tematykę i wykorzystał w procesie eksploracji oraz przy redakcji pracy bogatą literaturę – głównie w językach polskim i angielskim. Godna pochwały jest pracowitość, z jaką gromadził, analizował i prezentował w swej pracy bogaty materiał faktograficzny.

Praca Doktoranta ma w dużej mierze charakter multidyscyplinarny – Cyt. „Kultura Japonii stanowi temat niezwykle rozległy, a jej wpływ na kształtowanie się i ewolucję systemu politycznego jest znaczący i można go zaobserwować na przestrzeni tysiącleci.” (s. 60.)

Zalety pracy widoczne są zwłaszcza przy okazji omawiania przez jej Autora procesów historycznych. Cyt. „Zainteresowania autora niniejszej pracy koncentrują się wokół zagadnień dotyczących historii powstania i kształtowania się państwowości Japonii, kultury oraz

wpływu czynników zewnętrznych na ewolucję ustroju politycznego tego państwa, stanowiąc jednocześnie uzasadnienie wyboru tego problemu badawczego.” s. 9.

Autorowi udało się dobrze przedstawić tematykę budowy demokracji w krajach Dalekiego Wschodu. Doktorant słusznie zauważył, że pewne aspekty funkcjonowania tego systemu w Japonii (zresztą nie tylko w tym kraju) są głęboko osadzone w lokalnej kulturze. Cyt. „Specyfiką japońskiego systemu wyborczego są *koenkai* – grupy osobistego poparcia, które składają się z wyborców – regionalnych zwolenników polityka. Rolę i działalność *koenkai* można porównać do fan-klubu gwiazdy show biznesu. Politycy sprzyjają powstawaniu *koenkai*, bowiem są one platformą do budowy regionalnego poparcia w wyborach. W zamian za pomoc w tworzeniu grup poparcia polityk odwdzięcza się różnymi przysługami – pomaga liderom czy aktywistom, a czasem członkom *koenkai* w znalezieniu dobrej pracy, w zapisaniu dziecka do dobrej szkoły, itd. Można także założyć, że *Koenkai* jest efektem stosunkowo niewielkiego znaczenia partii politycznych w Japonii i ściśle określonych reguł prowadzenia kampanii wyborczej.” s.236.

W pracy znalazły się precyzyjne odniesienia do mechanizmów funkcjonowania systemów demokratycznych również w aspekcie demograficznym. Cyt. „Jednocześnie pewne problemy „demokracji w innych kulturach” i zachodnich wykazują podobieństwa – jak ma to np. miejsce w przypadku demografii. Odrębnym zagadnieniem jest realizacja w japońskim prawie wyborczym zasady równości wyborów w sensie materialnym. Po II wojnie światowej w Japonii stosunek ludności zamieszkałej w miastach do ludności wiejskiej wynosił 1:2, aktualnie stosunek ten wynosi 3:1. Od 1964 r. regularnie zwiększano liczbę deputowanych wybieranych z okręgów miejskich – dostosowując ją do migracji ludności. Japoński Sąd Najwyższy zwracał kilkakrotnie uwagę, iż dysproporcja w sile głosu wyborcy wiejskiego i miejskiego narusza konstytucyjną zasadę równości wyborów. W 1986 r. osiągnięto iloraz wyborczy na średnim poziomie 236 424 wyborców na 1 deputowanego. Jednak w tym samym czasie w okręgu Kanagawa (z miastem Yokohama) iloraz wynosił prawie 430 tys., podczas gdy w wiejskiej, górskiej prefekturze Nagano – tylko ok. 143 tys. wyborców. Trudną do przezwyciężenia barierą dla reformatorów był zawsze fakt, iż wyborcy największej i najbardziej wpływowej partii japońskiej (LDP) rekrutują się właśnie z okręgów wiejskich.” s. 238.

Doktorant przedstawił interesujące refleksje odnośnie funkcjonowania trójpodziału władzy w Japonii, w tym władzy wykonawczej. Cyt. „Z historycznego punktu widzenia można przyjąć, że władza o charakterze wykonawczym jest najstarszą z władz, która wykrystalizowała się jeszcze na etapie wspólnot przedpaństwowych.” s. 123.

Doktorant wykazał się zdolnością analitycznego myślenia i nawiązywania do istniejących koncepcji naukowych – w tym tych „spoza” wąsko pojętej politologii – np. interesujące i kojarzące się z psychologią Carla Gustava Junga jest nawiązanie Magistra Jakimca do „kształtowania się świadomości zbiorowej” Japończyków w kontekście politycznym. Cyt. „Aby móc zrozumieć postawy polityczne, a także zachowania i wybory dokonywane przez Japończyków trzeba odszukać i zrozumieć wzorce ich wyobrażeń zbiorowych, to czego się obawiają i czego oczekują. Retoryka wykorzystująca w swym przekazie mity jest niezwykle istotna w kształtowaniu ich wyobrażeń zbiorowych. Mity oddziałują na całe grupy

społeczeństwa japońskiego, nadając im sens i wskazując cel podejmowanych działań, często skierowanych przeciwko wyimaginowanym wrogom, jednocześnie pokazują pożądane wzorce postępowania, uwiarygadniają i konsolidują ład społeczno-polityczny.” s. 6 W innym miejscu znalazło się sformułowanie – cyt. „Prawo ma porządkować i wzmacniać relacje społeczne, ale nie może ograniczać wolności, percepcji i kreatywności społeczeństwa w demokratycznym państwie. Dlatego warto brać również pod uwagę znaczenie takich czynników, jak: emocje zbiorowe, stereotypy, mity, wyobrażenia zbiorowe.” s. 12.

Jakkolwiek przykładów interesujących pomysłów Autora można mnożyć, to jednak jedną z największych zalet pracy, obok kreatywnego odniesienia się do meritum badanej problematyki – jest zachowanie w niej, przy wielowątkowości – logicznej narracji oraz wewnętrznej spójności. Wprawdzie wspomniany „pluralizm” naraża Doktoranta na zarzut „nadmiernego rozciągnięcia” tematycznego rozprawy, to jednak zwrócić należy uwagę, że w walny sposób przyczynia się on do poszerzenia granic percepcji opisywanych procesów dziejowych, umożliwiając zrozumienie wydarzeń, które mają miejsce w Japonii współcześnie. Abstrahując od tego, liczne fakty historyczne przytoczone w dysertacji nie są prostym zestawieniem oderwanych od siebie dat i opisów sytuacyjnych, lecz stanowią obiekt logicznej i świadomej aktywności badawczej Autora, zmierzającego do formułowania wynikających z ich zestawienia wniosków systemowych.

IV. Uwagi krytyczne

W rozdziale poświęconym metodologii badań odnaleźć można informacje na temat 2 wiodących metod: historycznej i komparatystycznej. Wydaje mi się, że znacznie lepiej byłoby powołać się na metodę historyczno-porównawczą. Warto również wspomnieć analizę instytucjonalno-prawną, którą Doktorant najwyraźniej stosował.

Problematyczne wydaje się łączenie wiadomości z zakresu teorii funkcjonowania systemów parlamentarnych z „praktyką” we współczesnej Japonii – rozdziały IV, V oraz VI. Zasadne byłoby przedstawienie kwestii teoretycznych w pierwszej, poświęconej teorii części pracy, a zajęcie się funkcjonowaniem systemu w Japonii – w drugiej.

Uczucie pewnego niedosytu powstać może w związku z opisem „kierunków ideologicznych, jakie dotarły do Japonii z Chin, a konkretnie taoizmu, który został „przysłonięty” przez konfucjanizm. Cyt. „Razem z literaturą chińską do Kraju Kwitnącej Wiśni przybyła także filozofia konfucjańska, która trafiła na dobry grunt dla swojego rozkwitu. Konfucjanizm popierał potrzebę posłuszeństwa i lojalności wobec władcy. Kulturował ideę służby publicznej i wzmocnienia państwowej biurokracji, propagował posłuszeństwo i szacunek dla rodziców i przodków. Należy podkreślić, iż z konfucjanizmem była też związana ważna koncepcja dwóch przeciwstawnych sił dominujących na świecie: „yin” i „yang”. s. 75. Jakkolwiek Doktorant wspomina w swojej pracy o taoizmie i jego roli w kulturalnym rozwoju Japonii, to jednak znaczenie tej religii w Jego przekazie wydaje się być

niewielko „niedocenione”. Wspomniany kierunek ideologiczny, jakkolwiek nie odegrał w historii kraju Kwitnącej Wiśni tak dużej roli, jak konfucjanizm – to jednak był znaczący i warto o nim pamiętać. Należy również „doprecyzować” tematykę pochodzenia yin i yang.

Zważywszy na rozmiary zaprezentowanych przez Doktoranta opisów różnych epok historycznych, na nieco więcej uwagi zasługuje w moim odczuciu tematyka 3 najważniejszych postaci, które doprowadziły do stabilizacji polityczno-militarnej Japonii w XVII w. Do grupy tej należą: Nobunaga Oda (wśród jego licznych wyczynów wojennych znalazła się między innymi pacyfikacja prowincji Iga – zamieszkiwanej przez „wojowników ninja”), Hideyoshi Toyotomi i Ieyasu Tokugawa. Oczywiście jest to uwaga, która nie dotyczy głównego „rdzenia” pracy, czyli „współczesnej ewolucji systemu politycznego Japonii” – jej uwzględnienie przyczynić się jednak może do podniesienia jakości rozprawy.

W pracy znaleźć można niezbyt szczęśliwe stwierdzenia w rodzaju: 1) Cyt. „W sposób szczególnie do stabilizacji władzy przyczyniła się wprowadzona w 1639 r., bardzo rygorystycznie przestrzegana izolacja państwa. Odseparowanie Japonii od świata nastąpiło po ingerencji w sprawy państwa Portugalczyków i Hiszpanów przybywających do Japonii w charakterze kupców, misjonarzy, jezuitów oraz franciszkanów.” s. 38-39. Jezuiti i franciszkanie byli z reguły misjonarzami, nie ma więc powodu powoływać do bytu „zbędnych kategorii”.

2) Cyt. „Gospodarkę japońską w okresie od II wojny światowej do lat osiemdziesiątych można sklasyfikować jako „kierowaną gospodarkę rynkową typu keynesowskiego” której priorytetem była ekspansja eksportowa. System ten często był określany jako Japan Inc., czyli państwo korporatystyczne oparte na współpracy rządu z biznesem, w którym rząd odgrywał istotną rolę we wspieraniu wzrostu gospodarczego.” s.68. Koncepcje ekonomiczne Keynesa nie do końca pokrywają się z tak zdefiniowaną „japońską drogą ekonomiczną”.

3) Cyt. „Należy podkreślić, iż w 1853 r., to właśnie Amerykanie wyrwali Japonię z trwającej ponad 200 lat izolacji w wyniku ekspedycji prowadzonej pod dowództwem komandora Matthew C. Perry’ego.” s. 274. Sformułowanie to może sponować w tym kontekście „coś pozytywnego”. Zapewne nie wszyscy Japończycy podzielają tezę o dobroczynnym charakterze „wyrwania Japonii z izolacji” przez Matthew C. Perry’ego, zwłaszcza pamiętając, jakim metodami się on posłużył.

Przy okazji „izolacjonizmu” należało zaznaczyć, że nie był to fenomen wyłącznie japoński – próbowali tego z różnym skutkiem Chińczycy, którzy jednak nie mieli dobrych barier morskich, jak ich wyspiarscy sąsiedzi.

W pracy występują powtórzenia – np. „Specyfiką japońskiego systemu wyborczego są *koenkai* – grupy osobistego poparcia, które składają się z wyborców – regionalnych zwolenników polityka. Rolę i działalność *koenkai* można porównać do fan-klubu gwiazdy show biznesu. W zamian za pomoc w tworzeniu grup poparcia – polityk odwdzięcza się różnymi przysługami – pomaga liderom, czy aktywistom, a czasem członkom *koenkai* w znalezieniu dobrej pracy, w zapisaniu dziecka do dobrej szkoły itd. *Koenkai* to efekt

stosunkowo słabego znaczenia partii politycznych w Japonii oraz restrykcyjnych zasad prowadzenia kampanii wyborczej.” s. 236. – identyczny tekst występuję na s. 241.

Last but not least – swoistym *faux pas* jest powoływanie się przez Autora na treści z Wikipedii – przypis 7, s. 4: przypis 567 s. 202. Zaznaczyć jednak należy, że używanie przez Doktoranta informacji z tego źródła miało charakter raczej epizodyczny i nie wniosło do pracy żadnych kontrowersyjnych treści.

V. Wniosek recenzenta

Uważam, że recenzowana praca, pomimo występujących w niej nieznaczących braków, spełnia wszelkie ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie Pana Magistra Dawida Jakimca do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

(dr hab. Robert Janik, prof. PCz)